

ЗОЛОТООРДИНСЬКІ МІСТА НА ТЕРИТОРІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ

Вигідне географічне розташування Запорізького краю на перехресті головної водної артерії – Дніпра та важливих сухопутних шляхів, зумовило значну щільність осілої людності ще за часів Київської Русі. Колонізаційні процеси регіону відбувалися за сприятливих умов військово-політичних успіхів киеворуських князів і помірно теплого вологого клімату, що розпочався в євразійських степах в XI і протримався до початку XIII ст. Населення краю обслуговувало шлях “із варяг у греки”, яким з Києва товари йшли у Херсон і Судак, а далі – морем до Візантії. У XI ст. арабські країни Східного Середземномор'я почали торгувати з південноруськими землями через Причорномор'я і Дніпро. Цей напрямок набув особливого значення з кінця XI ст., коли після захоплення Єрусалиму хрестоносцями і виникнення Єрусалимського королівства почастишало паломництво до Палестини. Серед мандрівників було багато купців, що врешті активізували й торговельні операції на цій ділянці шляху.

Початок XIII ст. відзначається значними змінами в житті євразійського степу, пов'язаними з утворенням у 1206 р. Монгольської імперії, каганом якої став Чингісхан. З цього часу монголи почали проводити завойовницьку політику, що була спрямована на південь і захід. До кінця життя Чингісхана (1227 р.) до складу імперії увійшли безпосередньо Монголія, Північний Китай, Східний Туркестан, Середня Азія, степи від Іртишу до Волги, велика частина Ірану і Кавказу. У 1223 р. в межах сучасної Запорізької області відбулась битва на р. Калці, що закінчилась поразкою об'єднаного русько-половецького війська. Однак закріпитися в регіоні монголам не вдалося. Лише внаслідок західного походу 1236–1241 рр., очолюваного ханом Батием, Запорізький край у 1239 р. потрапив під контроль монголів, а із виникненням державного утворення Золота Орда на початку 1243 р. увійшов до його складу.

Золота Орда за своєю площею була найбільшою державою середньовіччя [1, с. 31], могутність якої базувалась не лише на військовому потенціалі. Великі прибутки золотоординська держава отримувала завдяки посередництву матеріального і духовного обміну Заходу і Сходу. Більшість науковців вважає, що ніколи ще доти торговельні стосунки Азії з Південно-Східною і Західною Європою не сягали таких масштабів. Через золотоординські землі проходила значна частина Великого шовкового шляху, а його обслуговування стало однією з основних функцій держави. Велику роль у становленні торгово-економічних стосунків Золотої Орди відіграли мусульманські країни і прийняття ісламу як державної релігії у 1313 р.

Великий шовковий шлях – це загальна назва великої кількості торговельних сухопутних маршрутів-доріг, які пов'язували Китай і Передню Азію з європейськими державами. Більшість мандрівників-купців не проходили всю магістраль, а воліли обміняти товари через певні відстані, де були постійні пункти-зупинки з осілим населенням. Вже за хана Батия починається відбудова головних міст на шляхах цих маршрутів, у кожному з яких було від одного до декількох караван-сараїв, своєрідних постійних дворів чи готелів. Та окрім відродження старих виникають нові степові міста. Вони засновувались в центральних степових регіонах всупереч логіці: міста лежали за багато днів шляху від районів традиційно розвинутого містобудування. Це було викликане необхідністю адміністративної організації і зміцнення політичної влади на місцях. Також міста були наслідком появи держави, свого роду опорними пунктами колонізаційної політики монголів. Отже, будівництво міст було цілеспрямованою політикою Золотої Орди, що відповідало її політичним і економічним інтересам. Їх місце розташування в багатьох випадках залежало від рельєфу місцевості і наявності переправ на великих річках.

Життя більшості золотоординських міст раптово переривається внаслідок західного походу 1395 р. середньоазійського правителя Тимура (Тамерлана). Його воєнна кампанія була націлена саме на міста з метою підірвати економічну міць Золотої Орди. Після 1395 р. більшість золотоординських міст так і не відродилася, а зосталася лежати серед степів у розвалинах: не було ані ремісників, ані коштів для їх поновлення. Почався поступовий розпад золотоординської держави, що тривав до 1440-х рр.

У Золоту Орду були вивезені високопрофесійні спеціалісти з багатьох завойованих країн, тут опинились також люди культури і мистецтва: “...Татари питають, хто з них ремісники, і залишають їх, а інших, виключивши тих, кого захочуть мати рабами, вбивають сокирою” [2, с. 54]. Золотоординська держава об'єднувала землі багатьох осілих народів з давньою культурою. Разом з монголами в Східній Європі з'явилися окремі культурні елементи різних народів Монголії, Китаю, Індії, Середньої Азії, Київської Русі: “В землі Саррацинів і в інших, в середовищі яких вони є панамі, вони забирають всіх кращих ремісників [у міста] і приставляють їх до всіх своїх справ” [2, с. 58].

Мандрівники вказують про значну кількість руських ремісників в містах Золотої Орди. За свідченнями західноєвропейського монаха Плано Карпіні, він зустрів в столиці Монгольської імперії Каракорумі "...якогось Руського на ім'я Косму, що був золотих справ майстром у імператора, який дуже любив його... Косма показав нам і трон імператора, який зроблено ним раніше, чим той постав на престолі, і печать його, виготовлену ним, а також пояснив напис на цій печаті" [2, с. 78]. Навіть у столиці імперії існували християнські церкви та цілі квартали з руським населенням [2, с. 138, 146–147]. Під час археологічних розкопок у містах часто виявляють багато речей християнського культу – натільні хрестики, хрести-складні, виготовлені руськими ремісниками або належали їм.

Осіле населення сучасної території Запорізької області, що складалося зі слов'ян – переселенців з Середнього Подніпров'я і нащадків Хазарського каганату – аланів і болгар, не було знищено, а взяло безпосередню участь у міжнародній торгівлі, пристосувавшись до завойовників. Дослідження одного із значних некрополів Східної Європи за часів Золотої Орди – Мамай-Сурка в Кам'янсько-Дніпровському районі, що нараховує понад тисячу поховальних комплексів з яскравим речовим матеріалом, є підтвердженням цих тверджень [3, с. 12–13.].

Процес урбанізації, що припадає на XIV ст. – період розквіту золотоординської культури, не оминув і сучасну Запорізьку область. Проте визначення кількості золотоординських міст (їх залишків – городищ) в регіоні ускладнено цілою низкою факторів. Описи середньовічних городищ у XVI – першій половині XIX ст. містили дуже суперечливі свідчення про характер цих пам'яток та в більшості випадків визначались як ті, що належали "татарам", "франкам" (генуезцям), запорожцям, або "кримському хану Мамаю" [4, с. 41]. Достовірність цих даних неодноразово піддавалась критиці у науковій літературі, окремі пункти залучались або виключались з числа золотоординських городищ. Археологічні дослідження поселень часів Золотої Орди, що розпочались наприкінці XIX ст., були незначними, їхні результати видані частково. Це обумовлювалось загальним негативним ставленням до "монголо-татарського іґа". Винятком є стаціонарні археологічні розкопки 1953 р. "татарського" міста в урочищі "Великі Кучугури" Василівського району напередодні створення Каховської ГЕС [5, с. 3–44; 6, с. 175–193], однак більшість матеріалів цієї пам'ятки залишається неопублікованою й на сьогодні. Крім цих чинників, на визначення кількості городищ золотоординського періоду, на нашу думку, вплинули й різні підходи до характеру й типів поселень не лише для Запорізького краю, але й для інших регіонів [7, с. 45–51].

За спостереженнями В. Л. Єгорова, у межах Запорізької області існувало два золотоординських городища або міста – Кучугурське (Великі Кучугури) й "Кінські Води". Перше з них було значним адміністративним центром великої області, можливо, містом Шехр ал-Джедід. Інші поселення регіону, на яких зафіксовані вали, виключені з числа золотоординських [1, с. 12, 84–87]. Г. О. Федоров-Давидов фіксував на Нижньому Дніпрі одне або два міста чи городища – Запорізьке (Кучугурське) та "Кінські Води" (іноді замість останнього – Таваньське в Херсонській області) [8, с. 235; 9, р. 15, abb. 1; 10, с. 40–41; 11, с. 88].

За А. О. Козловським, який відзначає відсутність городищ в регіоні в IX–XIV ст. [12, с. 6], умовно поселення часів Золотої Орди поділяються на два типи. Перший з них в пониззі Дніпра представлений поселеннями, на яких зафіксовані будівлі з цегли і каміння: Кучугурне, Кам'янка-Дніпровська. До другого типу, що становить переважну більшість, дослідник відносить поселення з напівземлянками та легкими наземними житлами. Серед пам'яток першого типу Кучугурне, судячи з розкопок, було великим міським центром. Інші поселення майже не досліджувались, хоча, на думку А. О. Козловського, тут також знаходились якісь міські або протоміські центри [13, с. 10; 14, с. 130]. Це були великі поселення-селища з кам'яними і цегляними будівлями, адміністративно-релігійні центри регіонів, де мешкала верхівка, а також зосереджувалось ремісниче виробництво і торгівля. На особливий статус цих пам'яток, навіть при незначних дослідженнях, вказує багатий речовий матеріал. Виникнення цих поселень, на його думку, можливо пов'язати із загальною стабілізацією в золотоординській державі наприкінці XIII – на початку XIV ст. Пік цього явища припадає на першу половину XIV ст., коли розвиваються міські центри Подніпров'я [13, с. 12–13; 14, с. 132–133].

Отже, у своїх роботах дослідники до числа золотоординських городищ (або міст) в Запорізькій області одноставно відносять поселення без укріплень в урочищі "Великі Кучугури", де на площі більш як 10 га відкрито мечеть з мінаретом, лазню, багатокімнатний будинок та інші споруди [5, с. 3–44; 6, с. 175–193]. Решта поселень часів Золотої Орди, на яких проводились археологічні дослідження, залишились поза увагою дослідників. При відсутності даних про реальні розміри більшості цих пам'яток треба розглянути характер будівель та наявність на них фортифікації. Так, роботами Д. Я. Сердюкова (1899–1900 рр.) і Ф. М. Кіранова (1929 р.) на Кам'янських кучугурах (сучасна пристань м. Кам'янка-Дніпровська) виявлені залишки будівель і жител з обпаленої цегли, цегли-сирцю "татарського типу", каміння та дерева, джучидські монети [15, с. 33–36; 16, с. 42; 17,

с. 28–35]. У 2001 р. на цій ділянці були відкриті залишки металургійного центру виплавки чавуну. Лабораторний аналіз зразків виробів з металу дав доволі ранню дату – початок IX ст. Як відзначили автори статті, традиційно виробництво чавуну на цій території відноситься до XIV ст., тому уточнення хронологічних рамок існування центру чавуноливарного виробництва можливе лише при наявності датуючих речей [18, с. 80–85]. Вірогідно, мешканці цього поселення, що знаходилося в межах Кам'янського городища скіфської доби, могли використовувати вали останнього і за часів Золотої Орди. Випадки вторинного використання укріплень більш ранніх періодів добре відомі на давньоруських пам'ятках Середнього Подніпров'я в XII–III ст. [19, с. 15, 23–24].

Схожа ситуація, ймовірно, спостерігається й на Знам'янському городищі скіфської доби. За легендою, тут було місто, яким правила “франкська” цариця Сурка-Білозерка. Хан Мамай, домагаючись її руки та не знайшовши порозуміння, зруйнував це місто [4, с. 41]. У 1940 р. досліджувались укріплення пам'ятки, що складались із зовнішнього та внутрішнього валів. На останньому з них верхня частина була укріплена цеглою-сирцем, за розмірами характерними золотоординському періоду – 40х23х6 см (більшість) і 45х25х6 см. Як вказував Б. М. Граков, “цегла-сирець незвична для Степової Скіфії, де основою скіфської степової фортифікації був земляний вал. Сирець міг бути запозичений в Ольвії” [16, с. 48–51]. Хоча, посиляючись на свідчення Н. Вертиль'яка, дослідник зауважував, що місцеве населення добувало аналогічну цеглу з чотирьох курганоподібних пагорбів на акрополі [16, с. 63–64]. Роботами 1952 р. співробітником Скіфської степової експедиції Н.М. Погребовою тут досліджено три з чотирьох “курганів”, під якими виявлені значні цегляні будівлі золотоординського періоду (здебільшого цегла розмірами 20х20х5 см), які знаходились безпосередньо на скіфському культурному шарі [20, с. 6]. За знайденим на рівні фундаменту на розкопі 1 пулом хана Абдуллаха всі цегляні споруди віднесено до 1360-х рр. Незначна насиченість культурного шару обумовила висновок, що в золотоординський період на цьому місці знаходились поодинокі будівлі, а в цілому городище не було заселене. Погоджуючись з поглядами Б. М. Гракова, дослідниця вказувала, що ці залишки відносяться до сторожового пункту, спорудженого монголами для охорони переправи через Дніпро [17, с. 15–16, 21].

На південній частині о. Хортиця у 1989–1990 рр., біля озер Підкручне і Осокорове, частково розкопувалось городище другої половини XIV – початку XV ст. На поселенні простежені залишки валу, що складався з піскового ґрунту, укріпленого плетеними з лози кошами, заповненими землею чи піском. Цегла-сирець зі споруди 9 мала характерні для золотоординського часу параметри [21 с. 16–17; 22, с. 250–263; 14, с. 301].

Два поселення часів Золотої Орди було досліджено на р. Конка. Одне з них, що знаходилося біля с. Веселе Мелітопольського повіту Таврійської губернії (сучасне с. Веселянка Запорізького району), вивчалось Д. І. Яворницьким у 1903–1905 рр. та визначено як “тюрксько-татарське” городище XIII–XIV ст. [23, с. 146–147]. Опис пам'ятки відсутній, а знахідки, що надійшли до Катеринославського музею ім. О. М. Поля (сучасний музей ім. Д. І. Яворницького в м. Дніпропетровську), складались з оброблених кам'яних плит, квадратної цегли, фрагментів поливної та неполивної гончарної кераміки, речей спорядження коня. Серед нумізматичного матеріалу відзначимо монети ханів Кільдибека і Мухаммед-Булака карбування міст Азаку та Орди [24, с. 97–99].

Друге поселення, з яким можливо ототожнити городище “Кінські Води”, знаходиться поблизу сіл Юрківка і Кірове Оріхівського району. Воно частково досліджувалось в 1993 р. експедицією Запорізького обласного краєзнавчого музею. Були відкриті залишки будівлі з вапнякових плит, частина яких оздоблена різьбленим рослинним орнаментом, та обпаленої цегли. Глазуровані кахлі із заповнення будинку вкриті поливою бірюзового, синього, жовтого і білого кольорів [4, с. 46]. У 2008 р. автором на цій ділянці досліджено частину мечеті, стіни якої були оздоблені рослинним і геометричним поліхромним орнаментом і мають характерний східний стиль, притаманний Передній і Середній Азії. Це свідчить на міграцію до Запорізького краю у XIV ст. осілої людності неслов'янського походження зі Сходу.

Отже, за археологічними дослідженнями на території Запорізької області наявні шість поселень з кам'яними і цегляними спорудами, будівельна традиція яких характерна для пам'яток золотоординського періоду. Виділення городищ з їхнього числа є доволі складним завданням, що пов'язане із різними підходами до самого поняття “городище”, яке склалося в археологічній науці відносно поселень Золотої Орди та доби Київської Русі. В. Л. Єгоров під золотоординськими городищами розуміє головним чином залишки неукріплених або укріплених (як виняток) міст, назва яких не відома. До цього числа відноситься і міста, назва яких відома, але вони увійшли вже в наукову літературу під терміном “городище”, наприклад Царьовське городище – місто Сарай ал-Джедід. Селища відрізняються від міст лише своїм особливим статусом і розмірами [25, с. 115–121; 1, с. 110–113]. Тому й не дивно, що місто в урочищі “Великі Кучугури” відоме як Кучугурське городище. Схожий зміст в поняття “городище” вкладав і Г. О. Федоров-Давидов. Вказуючи, що

характерною рисою золотоординських міст була відсутність і нерозвиненість фортечних мурів, дослідник відзначав, що останні з'являються лише у другій половині XIV ст. [8, с. 232; 11, с. 89; 26, с. 36], за часів “великої замятні” в Золотій Орді.

На складність виділення міст з числа ординських селищ вказує Н. Г. Набіуллін. Так, останні, на його думку, можуть бути не лише залишками “сіл”, але й міст “відкритого типу”, виходячи з їх площі та багатого матеріалу. Частина селищ може бути городищами з укріпленнями, що не збереглися до нашого часу [27, с. 62–70]. Тобто, згідно з цим зауваженням, городище “Великі Кучугури”, де відсутні укріплення, можливо віднести до міста “відкритого типу”. Значним містом було городище “Кінські Води”, дослідження якого буде продовжено найближчим часом.

Три поселення в Запорізькому краї, де виявлені укріплення, знаходились в місцях перевозів через Дніпро та виконували роль сторожових охоронних пунктів. Ці пам'ятки можливо вважати городищами лише за відношенням до типології поселень епохи Київської Русі, згідно з якою до останніх відносяться сторожові пункти – “гради”, феодальні замки і міста, всі, які мали фортифікаційні споруди [28, с. 3]. Крім того, значна кількість імпортованих виробів на о. Хортиця, а також вірогідність існування металургійного центру на Кам'янському городищі, можуть свідчити, що на цих сторожових пунктах знаходились ремісничо-торгові центри. Хоча нумізматичний матеріал з “Веселого” вказує на його міський характер, з огляду на незначні дослідження, це поселення поки що не можливо віднести до окремого типу. Тому головною проблемою при визначенні кількості золотоординських городищ в межах Запорізької області, на нашу думку, окрім подальших археологічних досліджень, є теоретичні розробки поняття “городище” стосовно пам'яток Золотої Орди.

Немає сумніву, що кількість золотоординських поселень Запорізького краю була набагато більше, але про них відсутні будь-які свідчення. Значна їх частина була зруйнована протягом XVIII–XIX ст. Так, включення регіону до складу Російської імперії та масштабне заселення краю створило попит на будівельний матеріал, який при відсутності лісу брався із розвалин давніх “городищ” [29, с. 42–44].

На сьогодні однією з пріоритетних тем вивчення історії України є дослідження українського степу доби пізнього середньовіччя XIII–XV ст., коли частина наших земель входила до складу держави Золота Орда та створювались умови для виникнення такого явища, як козацтво, що відіграло провідну роль у становленні української державності. Більшість дослідників наполягає на тому, що запорозьке козацтво не виникло раптово на пустому місці наприкінці XV ст., а мало свою передісторію (бродники XII–XIV ст.). Проте все ж таки розглядають Запорізький край XIII–XV ст. як “Дике Поле”, де відсутнє будь-яке населення.

Підґрунтя української народності було закладено в давньоруські часи, про що свідчать елементи матеріальної культури X–XIII ст. Однак і в XIV ст. новий етнос ще не був повністю сформований та зазнав впливу з боку південних сусідів (кочовиків). Ці контакти мали місце в XV ст. і пізніше, тобто етнічна культура ще не була цілісною, а інновації, створюючи її неповторний колорит (у одязі, домобудуванні, піснях тощо), значною мірою сприймалися і засвоювались. Тому на сучасному етапі створення концепції української нації – це комплексне вивчення різних аспектів історичного розвитку територій сучасної України, у тому числі і Запорізького краю.

Джерела та література

1. Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды XIII–XIV вв. – М., 1985.
2. Путешествие в восточные страны Плано Карпини и Рубрука / Под ред. Н.П. Шастиной. – М., 1957.
3. Ельников М.В. Некрополь у Мамаевых Вод // Мир древности. – 2007. – №1(2).
4. Ельников М.В. До проблеми вивчення пам'яток золотоординського періоду у Нижньому Подніпров'ї // Музейний вісник. – Запоріжжя, 2004. – № 4.
5. Довженко В.И. Отчет Горностаевской археологической экспедиции 1953 г. о раскопках татарского города на урочище “Большие кучугуры” в Днепровских плавнях Запорожской области / НА ІА НАНУ. – №1953/2, ф.е. № 2217.
6. Довженко В.И. Татарське місто на Нижньому Дніпрі часів пізнього середньовіччя // Археологічні пам'ятки УРСР. – 1961. – Т. X.
7. Ельников М.В. До питання про кількість золотоординських городищ на Нижньому Дніпрі // Мат. міжнар. наук. конф. “Північне Причорномор'я і Крим у добу середньовіччя (XIV–XV ст.). – Кіровоград, 2006.
8. Федоров-Давыдов Г.А. Монгольское завоевание и Золотая Орда // Археология СССР. Степи Евразии в эпоху средневековья. – М., 1981.
9. Fedorov-Davydov G.A. Städte der Goldenen Horde an der unter Wolga / Materialien zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie. – München, 1984.
10. Федоров-Давыдов Г.А. Золотоордынские города Поволжья. – М., 1994.
11. Федоров-Давыдов Г.А. Некоторые итоги изучения городов Золотой Орды на Нижней Волге // Татарская археология. – Казань, 1997. – № 1.
12. Козловський А.О. Історико-культурний розвиток Південного Подніпров'я в IX–XIV ст. – К., 1992.

13. Козловський А. Південне Подніпров'я в до козацьку добу // Археологічні дослідження пам'яток українського козацтва: Зб. наук. ст. – К., 1993. – Вип. 2.
14. Козловський А.О. Населення Південного Подніпров'я і формування запорозького козацтва // Історія Русі-України (Історико-археологічний збірник). – К., 1998.
15. Сердюков Д.Я. Раскопки в Каменке // Отчеты Императорской Археологической комиссии за 1899 г. – СПб., 1900.
16. Граков Б.Н. Каменское городище на Днепре // Материалы и исследования по археологии СССР. – 1954. – №56.
17. Погребова Н.Н. Средневековые памятники на скифских городищах Нижнего Днепра // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института археологии АН СССР. – 1962. – Вип. 89.
18. Гаврилюк Н.О., Маничев В.И., Недопако Д.П. Участок черной металлургии на Каменском городище // Археологічні відкриття в Україні 2001–2002 рр.: Зб. наук. пр. – К., 2003.
19. Древнерусские поселения Среднего Поднепровья (Археологическая карта). – К., 1984.
20. Погребова Н.Н. Отчет о раскопках Знаменского (акрополь Каменского) городища в 1952 году / Науковий архів Інституту археології НАН України. – № 1952/436, ф.е. №1929.
21. Ильинский В.Е. Городище XIV–XV вв. на о. Хортица // Тез. науч. докл. и сообщ. “Вестник краеведа”. – Запорожье. – 1991. – №2.
22. Ильинский В.Е., Козловский А.А. Золотоордынское поселение на о. Хортица // Древности Степного Причерноморья и Крыма. – Запорожье, 1993. – Т. IV.
23. Эварницкий Д.И. Дневники раскопок // Труды XIII Археологического съезда. – М., 1907. – Т. I.
24. Каталог Екатеринославского областного музея им. А.Н. Поля. Археология и этнография. – Екатеринослав, 1910.
25. Егоров В.Л. География городов Золотой Орды // Советская археология. – 1977. – № 1.
26. Федоров-Давыдов Г. Золотоордынский город и Дешт-и-Кыпчак в первой половине XIV в. // Татарская археология. – Казань, 2004. – № 1-2 (12-13).
27. Набиуллин Н. Город Джукетау в XIII–XIV вв. (к проблеме перехода домонгольского города в золотоордынский) // Татарская археология. – Казань, 2001. – №1-2 (8-9).
28. Довженко В.И. Про типи городищ Київської Русі // Археологія. – 1975. – Вип. 16.
29. Бойко А.В. Археологічні старожитності Великого Лугу в джерелах XVIII століття // Археологический вестник. – Запорожье, 1992. – № 3.

Summary

The article investigates the problem of rise and existence of urban settlements on the territory of Zaporizhzhya region under Golden Horde's domination. The author proves the conclusion that urbanization of Zaporizhzhya lands during this period has influenced greatly the processes of forming Ukrainian nationality and Zaporizhzhya Cossackhood.

Р. Л. Молдавський

КАРТОГРАФУВАННЯ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ ПЕРІОДУ БУДІВНИЦТВА НОВОЇ ДНІПРОВСЬКОЇ ЛІНІЇ УКРІПЛЕНЬ

Картографування Запорізького краю почалося за довго до періоду, що розглядається в цій статті. Ще з давніх часів так чи інакше територія краю потрапляла на стародавні карти. Згодом, в епоху пізнього середньовіччя та раннього нового часу, картографи створювали все більш точніші карти, але територія краю позначалася на них схематично і в загальних рисах. Ґрунтовна, цілеспрямована робота з картографування території краю була пов'язана з воєнною активністю Російської імперії на півдні. Після початку російсько-турецької війни 1768–1774 рр. і будівництва Нової Дніпровської лінії укріплень перед імперією постала нагальна проблема мати карту території де відбуваються воєнні дії і, де ведеться військове будівництво. Про те, що територія майбутнього будівництва для російського уряду була ще “terra incognita”, видно навіть з указу імператриці Катерини II, бо навіть імператриця плутала, по яких річках буде проходити основне будівництво. Тому на вирішення цієї проблеми було кинуте найкращих представників тогочасної російської науки.

На останню чверть XVIII ст. російська картографія вже пройшла у своєму розвитку доволі тривалий період. І якщо до петровських реформ картографування мало швидше аматорський характер, то починаючи з 1701 р. (у цьому році було відкрито Навігацьку школу) можемо говорити про розвиток картографії на державному рівні. Саме в петровський час були закладені методики картографування, якими в Російській імперії користувалися до початку XIX ст. [1, с. 367].